

Klâsik Türk Şiirinde Kadın Söyleminin İzinde: Şeref Hanım Dîvânı'nda Ninniler

Gülçin TANRIBUYURDU
Arş. Gör. Dr., KOÜ, Fen Edebiyat Fakültesi
gtanribuyurdu@yahoo.com.tr

Öz

Annelerin, bebeklerini uyutmak ya da susturmak için ezgili bir biçimde söyledikleri bir çeşit türkü olarak bilinen ninniler, yaratıcılarının kadınlar olması münasebetiyle kadın edebiyatının en değerli mahsullerindedir. Beşikteki ya da kucaktaki bebeğini muhatap alarak ona dair istek ve hayallerini anneliğin kendisine kattığı en samimi duygu haliyle ifade eden kadın, aynı zamanda bu yolla sıkıntı ve dertlerini de bebeğiyle paylaşma fırsatı bulur. Anonim halk edebiyatı mahsulleri arasında değerlendirilen ve tasnif edilen ninniler, klâsik Türk edebiyatında da özellikle kadın şâirlerce terennüm edilmiş ve genel itibarıyla nasihat ve temenni içerikli olarak kaleme alınmışlardır. Bu çalışmada sevgi ve aşkın önceden belirlenmiş klişe ve mazmunlarla ifade edildiği ve erkek ağızlı bir söylemin hâkim olduğu klâsik Türk edebiyatında, Şeref Hanım tarafından söylenen ninnilerin yol göstericiliğinde kadın söyleminin izdüşümü tespit edilerek değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ninni, kadın söylemi, Klâsik Türk Şiiri, Şeref Hanım.

Following the Path of Women-Discourse in Classical Turkish Poetry: Cradle-Songs on Şeref Hanım's Divân

Abstract

Cradle-songs that are known as a kind of folk song sung by mothers melodiously to silence and make sleep their babies are the most valuable products of the woman literature as the creators are women. Woman, who expresses wishes and dreams for the baby in the lap or in the cradle in a form of her most sincere emotions attached by motherhood to her, would find the opportunity in this way to share her distresses and troubles with her baby. Cradle songs that are considered as included among products of anonymous folk literature and sorted accordingly have been sung gently by the female poets particularly in the classical Turkish Literature and been written up by containing wishes and advices in general. In this study, the projection of woman discourse under guidance of cradle songs sung by Şeref Hanım will be identified and evaluated in the classical Turkish Literature where the love is expressed with pre-determined stereotype and poetic themes and where a male-mouth discourse is dominate.

Keywords: Cradle-Song, Expression of Woman, Classical Turkish Poetry, Şeref Hanım.

Giriş

İlkçağlardan bu yana “ana” olarak kutsallığına vurgu yapılan kadın İslamiyet’ten önceki ve sonraki toplumlarda da bu vasfıyla kutsallığını sürdürmüştür. Mitlerde ve yaratılış efsanelerindeki Ana Tanrıça figürü, can verme ve yeni bir yaşam yaratma odağında doğadaki en gizemli gücün öznesi olarak “kadın” a vurgu yaparken Yakutlar’ın Hayat Ağacı’nın kökünde yaşayan ve insanlara can veren kutsal Tanrıçası ve Altay yaratılış efsanesinde suyun içinden çıkarak Tanrı Ülgen’e yaratmasını söyleyen Ak-Ene bu bağlamda önemli figürlerdir.¹

Kadının “analık” vasfıyla kutsallaşmasında, doğadaki en gizemli güç olan “doğurma” eylemi ve bu paralelde yeryüzünün ve toprağın, canlandırıcı, yaşam veren bir “ana” olarak kabul edilmesi inancıyla oluşan “Toprak Ana” kültü önemli olmuştur. Mircea Eliade’a göre, Toprak Ana kültürüne bağlı olarak “anne”, Büyük Toprak Ana’nın temsilcisidir ki bu noktada “doğurmak” eylemi toprağın bağrında hayatın belirmesi olan ilksel hareketin taklidi ve tekrarıdır.² Dolayısıyla kadın “doğurganlık” vasfıyla hem doğaya daha yakındır hem de bu anlamda bir semboldür.³

Paleolitik dönemden beri kadına öncelikli olarak verilen bu misyon yani “doğurganlık” ve “analık” vasfı, nesillerin devamının sağlanması ve kültür aktarımını kadınlar üzerinden gerçekleştirmiştir. Kadının bu yönü, onun duygu ve düşünce dünyasını da şekillendirmiştir. Kadının, karnında taşıdığı, dünyaya getirdiği, sütüyle besleyip büyüttüğü çocuğunu muhatap alarak dilinden döktüğü duygu dolu ninniler, işte bu duygu ve düşünce dünyasından yansyarak kadın edebiyatının en değerli mahsullerinden birini oluşturmuştur.

Annelerin beşikteki ya da kucaktaki bebeklerini uyutmak, susturmak ya da rahatlatmak için söyledikleri ve kendilerine has ezgili bir çeşit türkü olan ninniler, kadının layıkıyla üstlendiği “analık” vasfı ve onun yarattığı duygu haliyle şekillenen sanatsal yaratılardır. Yaratıcısı kadın olan bu tür bir yönüyle kadının (annenin) bebeğiyle dertleşmesi, sevincini, hüznünü onunla paylaşmasıdır. Başka bir deyişle anneliğin, duygu dünyasında yarattığı dalgalanmaların yol göstericiliğinde kendisine ve bebeğine sahip çıkmanın, bebeğe duyulan derin sevgi ve bağlılığın umuda dönüşmesinin ifadesidir.

Dîvânü Lugâti’t-Türk’te “balu balu”⁴ tabiri ile karşılanan ninninin Türkçede ne zamandan beri kullanıldığı bilinmemektedir. Genel itibarıyla mani nazım şekliyle dörtlükler halinde söylenen ninniler yedili-sekizli hece ölçüsüyle

¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C.I, (Ankara: TTK Basımevi,2010), s.444.

² Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Gece Yayınları 1991), s.120.

³ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, (İstanbul: Metis Yayınları, 1995), s.45.

⁴ Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti’t-Türk*, Çev. Besim Atalay, C.III, (Ankara: TDK Yayınları, 2006), s.232. [*balu balu: Ninni. Kadımlar beşikte çocuğu uyutmak için böyle söylerler.*]

düzenlenmişlerdir. Kendilerine has bir üslup içerisinde “dandini dandini” formuyla başlayıp “e,e,e,e / e yavruma e, e şeklinde sonlandırılan bu manzumelerin ilk şâiri ve bestekârı annelerdir. Ninniler; sevgi, şefkat, dilek, temenni gibi temalar yanında zaman zaman ayrılık, gurbet, özlem ve şikayet gibi temler de içerirler.⁵

Anonim halk edebiyatı mahsulleri arasında zikredilen ninnilerin, klâsik edebiyatımızda da örnekleri bulunmaktadır. Bu durum, kültürün bir bütün olduğu göz önünde tutulduğunda insanlığa dair ortak bir duyguyu dilin farklı katmanlarını kullanarak benzer motiflerle ifade etmek adına değerlidir. Klâsik Türk edebiyatındaki ilk ninni örneğine Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk* mesnevisinde⁶ tesadüf edilse de ninnilerin kadının “sözü” olması ve kadının iç dünyasını yansıtarak ona dair izler barındırması Şeref Hanım Dîvânı'nda yer alan ninnilerin ayrıca değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Zira klâsik Türk şiirinin erkek egemen söylemi kadın şâirleri, sevgisini, şefkatini, umutlarını ve acılarını ifade etmekten alıkoymuş, geleneğin belirlediği formlar, klişeler, imajlar ve metaforlar şiirdeki kadın söylemini gölgelemiştir. Bu bağlamda Şeref Hanım'ın, dahil olduğu edebi gelenek çerçevesinde klâsik edebiyatımızın nazım şekilleri ve klişelerini kullanarak vücuda getirdiği ninni türündeki şiirler Osmanlı şiir geleneği dahilindeki kadın kimliği ve söylemine dair vesikalar olarak değerlendirilmelidir.

Şâir Mehmed Nebîl Bey'in kızı olarak 1809 senesinde İstanbul'da dünyaya gelen Şeref Hanım, kullandığı nazım biçimleri, ele aldığı konular, dili ve ifade özellikleri bakımından kadın şâirler arasında önemli bir yer kazanmıştır. Divanında yirmi bir farklı nazım şekliyle yazılmış şiirler bulunan şâirin dili sade ve nazım tekniği de güçlü kabul edilmektedir. Devrine göre serbest ve rahat söyleyişleri ile Nedîm tarzı şuh ve şen söyleyişlerinin yanı sıra Nâbî ve Koca Râgıb Paşa tarzında hakîmâne beyitleri olduğu da bilinen Şeref Hanım⁷, kadına ait düşünce sürecinden yansıyanları, kullandığı sade dil ve ifade gücüyle ninnilerde biçimlendirmiştir. Kendisinin evlenmediği ve çocuk sahibi olmadığı bilinen Şeref Hanım'ın divanındaki ninniler, kız kardeşinin çocukları Nebîl Bey, Besim Bey ve Nakıyye Hanım için yazılmış manzumelerdir.⁸ Murabba nazım şekliyle yazılmış bu ninnilerin ilki 20, diğer ikisi ise 12 bendten oluşmaktadır.

Hanım şâirin bahsi geçen bu manzumeleri, Amil Çelebioğlu'nun *Türk Ninniler Hazinesi* adlı kitabında ninnileri muhteva bakımından dokuz gruba ayırdığı tasnifi göz önünde bulundurulduğunda dilek ve temenni

⁵ Amil Çelebioğlu, *Türk Ninniler Hazinesi*, (İstanbul: Kitabevi, 1995), s.10-17.

⁶ Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*, Haz. M. Nur Doğan, s.23.24 <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>

⁷ Mehmet Arslan, “Şeref Hanım”, *DİA*, yıl: 2010, cilt: 38, s.550.

⁸ Şeref Hanım, *Dîvân*, Haz. Mehmet Arslan, İstanbul: Kitabevi, 2002.

mahiyetindeki ninniler başlığı altında değerlendirilebilir.⁹ Zira Şeref Hanım, gerek erkek yeğenleri gerekse kız yeğeni için söylediği ninnilerde onlarla ilgili iyi dileklerde bulunmuş ve geleceğe dair temennilerini dile getirmiştir. Şâirin ahlaki ve sosyal değer yargılarını ön planda tutarak, çalışkanlık ve azmin rehberliğinde mesleğinin en iyisi olma ve örnek teşkil etme adına yeğenlerinden beklentisi büyüktür. Kendisinin de şâir olması münasebetiyle yeğenlerine de aynı yolda yürümeyi öğütleyen şâir, sadece Osmanlı sahasından şâirleri değil İranlı şâirlerin de adlarını zikrederek Nebîl Bey'in hepsinden üstün bir şâir olmasına dair temennisini şöyle dile getirmektedir:

Dinle ki oldı beyân
Matlab u maksûd-ı cân
Olasın oğlum hemân
Gâlib-i her şâ'irân

Hâfız u Sâ'ib degül
Nâbî vü Tâ'ib degül
Vehbî vü Râgıb degül
Cümleyi geç bî-gümân (Murabba' 6 /1-2)

Şeref Hanım beşikteki bebeğin henüz konuşamama halini, onun ağzının küçüklüğünü de hatırlatmak üzere klâsik edebiyatımızın klişelerinden "gonca-fem" tabiri ile ifade ettiği bölümde her kişide olması gereken birtakım vasıflardan yola çıkarak, şâirin akıcı ve duru bir lisana sahip olması gerektiğini hem Nebîl Bey hem de Besim Bey için yazdığı ninnide ifade eder:

Eyleyüp Allâh kerem
Nutka gelürsin ne dem
Dilerim ey gonca-fem
İde fasîh'ü-l lisân (Murabba' 6 /4)

Kasdımı itdim beyân
Dinle Besîm'im amân
Şâ'ir-i şîrîn-zebân
Olmaga it ihtimâm (Murabba' 7/5)

Şâirin kız yeğeni için de mesleki anlamda beklentisi aynıdır. Fakat şâire göre ninninin muhatabı Nakıyye Hanım, sabah akşam okuyup yazma ve herkesin gıpta ettiği bir şâir olma yanında diğer yeğenlerden farklı olarak bir hanımefendinin bilmesi gereken dikiş, nakışı öğrenmeli, vaktini boşa harcamamalıdır. Bu tutum dönemin kültürel ve geleneksel kodlarına da işaret etmesi bakımından önemlidir.

Vakti ile işle iş

⁹ Çelebioğlu, s.20.

Öğren edeb hem nakış
Gâhîce de dik dikiş
Olmaya vaktin hebâ (Murabba' 8/5)

Dilerim ey ter-zebân
Ol kadar ol nükte-dân
Gıpta idüp şâ'irân
Reşk ide bây u gedâ (Murabba' 8/7)

Ninniler, kadının iç dünyasını yansıtmaya kadar çocuğun ilk eğitiminde oynadığı rol açısından da önemli edebi ürünlerdir. Çocuk, toplumsal değer yargılarını, kültürel kodları ve ideal davranış biçimlerini ilk kez ninnilerle öğrenir. Şeref Hanım, bu bilinçle yeğenlerinden beklediği ideal davranışları dile getirir. Ona göre, tevazu sahibi ve edepli olmak, saygıda kusur etmemek, nazik ve kibar olmak, başkalarında gördüğü ayıpları örtmek, gönül eri olmak kişide olması gereken erdemlerdendir.

Herkese ey nâzenîn
Eyle tevâzu' hemîn
Olma sakın ayb-bîn
Kim bulasın nâm u şân (Murabba' 6/13)

Gözle edeb subh ü şâm
Herkese it ihtirâm
Nâz ile eyle hurâm
Ey gül-i nevres-fidân (Murabba' 6/15)

Şâir, Nakıyye Hanım'ın da bir kız çocuğu olarak, kadınlara yakışmayacak çirkin ve ayıp sayılabilecek davranışlardan kaçınmasını öğütlemekte, yüz güzelliği kadar iç güzelliğinin de önemine vurgu yapmaktadır.

Ola lîsânın fasîh
Hulk u cemâlin melîh
İşleme fi'l-i kabîh
Bir vakit ey dil-rübâ (Murabba' 8/6)

Şeref Hanım, ninnilerin aynı zamanda bir eğitim aracı olarak kabul gördüğünün örneğini de verircesine birtakım tasavvufi öğeleri de kullanarak muhabbet, tarikat ve hakikat kavramlarının altını çizer.

Anla hakîkat nedir
Râh-ı tarîkat nedir
'Aşk u mahabbet nedir
Kalmaya remz-i nihân (Murabba' 6/12)

Nebîl Bey için yazılan ninninin bir bendinde şâirin kullandığı "dâye" ve "lâlâ" sözcükleri, Osmanlı toplumunda şehzadelerin eğitimindeki önemleri bilinen dâyelik ve lâlâlık müessesesine dikkat çekmektedir. Pakalın,

şehzadelerin eğitiminden farklı olarak, eskiden büyük memurlar ve zenginlerin de çocuklarının terbiyesine bakmak üzere “lala” istihdam ettiklerini yazmaktadır.¹⁰

Nâz u letâfet sana
Dâye vü lâla ola
Ehl-i sühân ide tâ
Her sözünü hırz-ı cân (Murabba’ 6/3)

Ninniler, muhteva olarak incelendiğinde hemen hepsinde var olan birtakım ortak kullanımlar dikkati çeker. Bunlardan en önemlileri beşik, anne sütü ve bebeğin fiziksel güzelliğine dair kullanımlardır. Bunlardan ilki, yapısı ve salınımla küçük çocuğun psikolojisi üzerindeki olumlu etkileri bilinen beşiktir. Beşik, süt çocuklarını yatırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahta ya da demirden yapılmış sallanmaya elverişli bir tür küçük karyola¹¹ olarak tanımlanmaktadır. Kültürümüzde son derece müstesna bir yeri olan bu maddi kültür ögesi Şeref Hanım’ın ninnilerinde “gönül beşiği”, “güzellik beşiği” ve “mutluluk beşiği” şeklinde terennüm edilmiştir. Bu kullanımlardan ilki aynı zamanda bebeğe duyulan sevgiyi de ifade ederken ikincisi bebeğin fiziksel güzelliğine, diğeri ise yaşam boyu sürmesi beklenen bir temenniye işaret etmektedir. Ayrıca birinci örnekteki “mehd-i dile bestesin” ifadesi beşiğe yatırılan çocuğun kundaklanarak beşiğe bağlanması yani beşiğe belenmesi olarak bilinen uygulamayı da yansıtmaktadır.

Midhate şâyestesin
Tıfl u nev-restesin
Mehd-i dile bestesin
Şimdilik ey nev-cüvân (Murabba’ 6 /7)

Dilerim ‘âlemde ben
Oyna vü gül şâd u şen
Mehd-i letâfetde sen
Zevk ile ol müstedâm (Murabba’ 7/2)

İde o ‘âlî-güher
Mehd-i safâyı makarr
Görmeye yâ Rab keder
Çekmeye cevır ü cefâ (Murabba’ 8/8)

Beşiğin yanı sıra ninnilerde anne sütü ve anne sütünü çağrıştıran kavramlar da öne çıkan kullanımlardandır. Karnının doyması ve rahat bir uykuya dalması arzulanan bebeğin, annesiyle kurduğu ayrılmaz bağın ilk aracı, aradaki iletişimin ilk adıdır anne sütü. Hem besleyen hem tedavi edendir.

¹⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, (Ankara: MEB Yayınları, 1983), s.354.

¹¹ “Beşik”, *Türkçe Sözlük*, C.1, (Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998), S.276.

Şeref Hanım, bu bağlamda her üç ninnide de süt ve meme sözcüklerini kullanarak anne sütünün önemine vurgu yapar. Ona göre anne memesinden emilen süt, hem bebek için en lezzetli ve sağlıklı besin hem de sağladığı psikolojik rahatlık ve yatıştırma sebebiyle rahat bir uykunun anahtarıdır.

Ağlama ey verd-i âl
Em memeden lezzet al
Cüz'î n'olur hâba tal
Niceye dek bu figân (Murabba' 6 /5)

Em meme feryâdı ko
Yat uyu ey mâh-rû
İşte sana ninni bu
Eyle dilin şâdkâm (Murabba' 7 /4)

Yat uyu çekme mihen
Süd için ey sîm-ten
İşte meme işte sen
İtme figân ü bükâ (Murabba' 8 /2)

Sonuç olarak, kaynağını kadının yüreğinden ve bilinçaltından alan edebi mahsuller olan ninniler, kadının isteklerine, umutlarına, hayallerine ve kimi zaman da hüznüne ortak olması yanında geleneğin ve kültürel kodların anne kucağından ve beşikten başlayarak bebeğe aktarılması sürecini ifade etmektedir. Çocuğa, içerisine doğduğu kültüre ait ilk sözcüklerini, ilk müzik tınlarını öğreten ve aynı zamanda dînî ve ahlaki değerleri bünyesinde bulunduran ninniler, pek çok yönüyle kadın cinsiyeti ve söylemine dair notlar da içermektedir. Zira o sırada, anlama yetisine sahip olmayan bebeğini muhatap alarak ona içinden gelenleri söylemek, annenin bastırıp bilinçaltına gönderdiği türlü duygularını yansıtmayı da içerisine alan bir paylaşım sürecine işaret etmektedir.

Genel itibarıyla anonim halk edebiyatı mahsulleri arasında değerlendirilen ninnilerin klâsik edebiyat geleneği dahilinde Şeref Hanım Dîvânı'ndaki örnekleri, gelenekten gelen ortak motiflerin farklı kültürel ortamlarda, dilin farklı katmanlarıyla ifadesi olmasının yanı sıra kadının düşünce sürecinden damıtılmış sözün ninnilerle biçimlenmesidir. Bu ninniler, Şeref Hanım'ın yeğenleri Besim, Nebîl ve Nakıyye şahsında geleceğe dair umutlarla büyüyen bütün çocuklar için yazılmıştır. Ve bu durum, kendisi çocuk sahibi olmayan Şeref Hanım'ın -nesillerin devamının sağlanmasında olduğu kadar kültürün taşınması ve aktarılmasında da en büyük paya sahip kadın misyonuyla- kültürüne aşına, ahlaki değerleri benimsemiş, özü ve sözüyle doğru karakterdeki ideal insan modeline dair mesaj kaygısı ile bu ninnileri yazdığını göstermektedir. Şâirin, Klâsik Türk edebiyatının estetik imajları ve

türlü klişelerini son derece duru bir dille bütünleştirip Osmanlı şiirinin kaşı, gözü, ağzı, burnu, boyu posu ve endamıyla kalıplaşmış güzeli dışında yukarıda adları anılan üç çocuğa yazdığı bu manzumeler, Osmanlı toplumunun sosyal ve kültürel yapısına ışık tutması yanında şiirdeki kadın cinsiyeti ve söylemine dair izler taşımakta ve değer yargılarına tanıklık etmektedir. Kadın yüreği, kadın şefkati, bebeğini emziren kadının doğası ve kadının çocuğun büyüüp yetişmesinde üstlendiği rol, söz konusu ninnilerden bugüne yansıyanlardır.

Kaynakça

- Aka, Belde, "Ninnileri Psikanalitik Yaklaşımla Yeniden Okuma Denemesi", *Milli Folklor*, 2010, Yıl 22, Sayı 88, s.38-43.
- Arslan, Mehmet, *Şeref Hanım Divanı*, İstanbul, Kitabevi, 2002.
- Arslan, Mehmet, "Şeref Hanım", *DİA*, yıl: 2010, cilt: 38, s.550.
- Aynacı, Mihrican, "Bebeğimin Beşiği Güldür": Ninnilerde Beşik Üzerine Tespitler", *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri*, C.II, 22-25 Ekim 2011, Sivas, 2013.
- Berktaş, Fatmagül, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul, Metis Yayınları, 1995.
- Çek Cansız, Songül, "Ninnilere Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım", *Turkish Studies*, Volume 6/4 Fall 2011, p.61-75.
- Çelebioğlu, Amil, *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul, Kitabevi, 1995.
- Çıblak Coşkun, Nilgün, "Türk Ninnilerine İşlevsel Yaklaşım", *Turkish Studies*, Volume 8/4 Spring 2013, p. 499-513.
- Eliade, Mircea, *Kutsal ve Dindışı*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, Gece Yayınları, 1991.
- İspirli, Serhan Alkan, *Kadın Divan Şâirleri ve Geleneğin Uzantısı*, Ankara, Salkımsöğüt Yayınları, 2007.
- Kâşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lugâti't-Türk*, Çev. Besim Atalay, C.III, Ankara: TDK Yayınları, 2006.
- Kurnaz, Cemal, *Türküden Gazele (Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Bir Deneme)*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1997.
- Mascetti, Mauela Dunn, *İçimizdeki Tanrıça (Kadınlığın Mitolojisi)*, Çev. Belkıs Çorakçı, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2000.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, C.I, Ankara, TTK Basımevi, 2010.
- Pakalın, M. Zeki, "Lala", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 2, Ankara, MEB Yayınları, 1983.
- Şeyh Gâlib, *Hüsn ü Aşk*, Haz. Muhammet Nur Doğan, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.

